

Baština Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine

**Naučni skup Književno djelo Ćamila Sijarića,
[Sarajevo, 15. i 16. april 2002.]: Scientific Meeting
Ćamil Sijarić's Literary Work**

Lešić, Zdenko; Martinović, Juraj

2003.

Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine

<https://bastina.anubih.ba/handle/123456789/825>

Preuzeto s Baštine Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine

<https://bastina.anubih.ba/>

AKADEMIJA NAUKA I UMJETNOSTI BOSNE I HERCEGOVINE
АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЈЕТНОСТИ БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ
ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS OF BOSNIA AND HERZEGOVINA

POSEBNA IZDANJA
KNJIGA CXXI

Odjeljenje za književnost i lingvistiku ANUBiH
Knjiga 10

NAUČNI SKUP

KNJIŽEVNO DJELO
ĆAMILA SIJARIĆA

Uredili
Zdenko Lešić
Juraj Martinović

SARAJEVO 2003

SIJARIĆEVI *BIHORCI* U KONTEKSTU DEZINTEGRACIJE SIMPLIFICIRANOG MIMETIČKOG MODELA ROMANA

Enver Kazaz

Bihorce Ćamil Sijarić objavljuje 1956. i dobija za njih nagradu za roman godine u Jugoslaviji. Nagrada koja je dodijeljena Sijariću i njen značaj na širem ne samo književnom planu koliko god posvjedočuje estetsku vrijednost romana, isto toliko upućuje na nastojanje ideološkog, partijas-ko-diktatorskog uma da književnu praksu oslobodi stega ideološkog apodiktuma socrealizma. Prije te nagrade desio se poznati Kardeljev govor, održan sredinom decembra mjeseca 1949. u Slovenskoj akademiji nauka, u kojem je eksplicitno kritiziran sovjetski model kulture i iznesena teza o autonomiji znanosti. Iza te nagrade ostao je i čuveni Krležin referat na Kongresu jugoslavenskih pisaca 1952. godine u Ljubljani, u kojem je data prednost modernističkom larpurlartizmu u odnosu na vulgarni dogmatizam. Iza te nagrade također su ostali i polemički sukobi na relaciji *Delo – Savremenik*, odnosno *modernizam – socrealizam*.

Sve to skupa čini spoljnje preduslove za oslobađanje umjetnosti od zahtjeva *partijsko-tutorskog uma*, koji se i u Kardeljevom govoru, a i u Krležinom referatu pojavljuje u ulozi performativnog diskursa. Naime, *sloboda umjetnosti* nije izborena, nego je data sa zvaničnog mjesta i od strane zvaničnog lica, jer i Kardelj i Krleža su unutra, uvezani u organizaciju, pa se tu radi o igri moći, čak najveće zamislive moći – da se dodijeli sloboda ljudskoj kreaciji. Jasno je da iza svega stoji Rezolucija Informbiroa iz 1948. godine i nastojanje da se i na razini ideologije i na razini prakse realizira samostalni, "*naš put u socijalizam*", nastojanje, dakle, da se sovjetskom, staljinističkom modelu izgradnje socijalizma suprotstavi jugoslavenski, titoistički model. Otud se performativni diskurs i u Krležinom i u Kardeljevom slučaju javlja u dvostrukoj ulozi. Proizašli iz znatno šireg sukoba moćnika, oni su, na jednoj strani, izraz političke pra-

gmatrike, a na drugoj, prvorazredne ideologijske strukture. Zato Krleža i ne piše *esej* nego izgovara *referat*, pri tom to čini *na kongresu pisaca*, koji je u stvari *politička ekspozitura vladajuće Partije*, a tezom o sintezi umjetnosti i revolucije direktno potvrđuje ideologemsku strukturu svog referata. U konačnici tu praksu možda najbolje opisuje Supekova teza o *monopolu vladajućeg državnog aparata*, koji se ostvaruje samim činom vladanja nad materijalnim sredstvima, pa se monopol u kulturi temelji na moći raspolaganja uslovima egzistencije kulturnog radnika.¹

No, paradoks performativnosti tutorskog diskursa još više se ogleda u mogućnosti da ono što je sa zvaničnog mjesta dodijeljeno može sa istog tog mjesta biti i vraćeno nazad, ne nužno sa istim učesnicima na sceni.

Književne nagrade u takvom kontekstu uistinu se mogu promatrati kao sredstvo kojim se ideologija legitimizira u književnoj praksi. To, naravno, ne znači da Sijarićevi *Bihorci*, te 1956. godine, i nisu bili najbolji roman objavljen na prostoru socijalističke Jugoslavije. Ali ideologija se tom nagradom, kao i čitavim nizom drugih, zapravo htjela legitimirati kao *sloboda*, sa očitom nakanom da se podrži onaj tip literature koji radi na učvršćivanju novog kursa *partijske politike u kulturi*.

U ovakvom poretku stvari logičnim se čini pitanje: je li Sijarić pisao u skladu sa novim kursom *partijske politike u kulturi*. Odgovor na ovo pitanje potpuno je odričan, jer je on izvana, u poziciji isključenosti, a njegova je umjetnost u cjelini bezinteresna u odnosu na političke ideologije. Izuzetak je samo roman *Raška zemlja rascija* koji unekoliko podržava pasatističko-monumentalistički koncept povijesti, ustanovljen u poetici redukcionističkog, folklornog romantizma na prostoru našeg jezika, romantizma koji je zainteresiran za utvrđivanje osnova nacionalne ideologije i identiteta etnikuma. U cijelom Sijarićevom opusu samo se taj roman može izdvojiti kao djelo koje se djelomice priklanjalo ideološkom pismu.

Sijarić je, dakle, modernistički estetski utopist, odan priči i pričanju, poput njegovog Hasana sina Huseinovog iz istoimene priče. Ako postoji neka ideologija u njegovom opusu, onda je to upravo ova modernistička ideologija estetskog utopizma, koja književnost vidi kao neprestani proces *proizvodnje nadvremenih esencijalnosti*, utemeljen u liotarovski shvaćenim metanaracijama. *Bihorci* su baš takav roman, jer je u njemu *nadvremena esencijalnost* pronađena u *simboličkim energijama prirode* kao egzistencijalne šifre smisla, koja je suprotstavljena (vremenitim) uslo-

---

¹ Isp. R. Supek: *Zašto kod nas nema borbe mišljenja*, Pogledi, 11/1953, 305-311.

vnostima i nestalnostima društva i povijesti. Taj povratak *prirodnom čovjeku* i primarnoj, patrijarhalnoj kulturi kao kontekstu u kojem se ostvaruje *prirodni čovjek* – usisan je nagradom romanu u kontekst *nove partijske politike u kulturi*, koja se *Bihorcima*, i ne samo njima, nastojala legitimirati kao *čista sloboda*. Očito je da se tim činom, i čitavim nizom sličnih, i samom nagradom (a nagrade su na vrlo različite načine odraz institucija sistema moći koji iza njih stoje) pokušavalo podržati *dezintegraciju totalitarnosti socrealizma u umjetničkoj praksi*.

Međutim, Sijarić u *Bihorcima* ne dezintegrira socrealizam izravno, nego tek obilazno, posredno, dok se izravno ovim djelom vrši dezintegracija *simplificiranog mimetičkog modela romana*, koji se žilavo održava u književnoj praksi južnoslavenske interliterarne zajednice tokom cijelog dvadesetog vijeka, a ustanovljen je koncem devetnaestog stoljeća u romanu nacionalno-borbenog romantizma, tj. uljepšanog realizma.² To znači da je pojam *simplificirani mimetički model*, koji kod Milanje u knjizi *Hrvatski roman 1945-1990*. pokriva značenje termina *socrelaizma*, ovdje tretiran kao pojam koji je po svome opsegu širi od termina socrealizam.

Šta bi bila obilježja tog modela romana. U prvom redu ideologizacija i politizacija teksta, pojednostavljenje mimetičke šifre, čija je posljedica da se namjesto prezentacije stvarnosti u romanu vrši njena ideologijska reprezentacija, te dominacija kolektivnog, tvrdog subjekta iskaza. Nadalje, okrenut povijesnoj temi, on povijesnu sliku proizvodi u skladu sa ničean-skom monumentalističkom koncepcijom povijesti, uz obilježja filozofije pasatizma, tj. one *slave djedova, očeva i dalekih predaka*, njihovih sablji i topuza koja dominira rigidnim dijelom ideološke koncepcije romantizma u južnoslavenskim literaturama. Iz ovakve perspektive promatran *simplificirani mimetički model romana* ima svoje dvije, odnosno tri realizacije. Prva mu je na prostoru našeg jezika (danas bosanskog, hrvatskog, srpskog) svakako klasičan historijski roman romantičkog tipa koji u pokušaju da ustanovi nacionalni identitet i utvrdi osnove nacionalne ideologije operira kolektivnim subjektom iskaza, vrši redukciju povijesti na onu sliku koja udovoljava osnovama njegove nacionalne ideologije. Tim romanom dominira figura nacionalnog heroja utemeljena u tradiciji epske pjesme, te on na koncu, kako bi, doduše drugim povodom, rekla Hatidža Dizdarević-Krnjević,³ historizira, a ne estetizira tradiciju. Taj roman raču-

² Značenje termina isp. u Cvjetko Milanja: *Hrvatski roman 1945-1990*, Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta, Zagreb, 1996.

³ Isp. Hatidža Dizdarević-Krnjević: *Utva zlatokrila*, Beograd, 1997.

na na projekt obrnute mimeze kao na svoj temeljni umjetnički učinak i, djelomice ili potpuno, u skladu s epskim kulturnim kodom proizvodi apovijesne ideale, na koje se njegov recepijent treba ugledati u svojim akcijama u okviru vlastite povijesne situacije. Takav model romana, ukorijenjen u prosvjetiteljski makromodel književne prakse potpuno je u duhu pragmatičke funkcije književnosti, koja je višestruko funkcionalna: istodobno i terapijska i ideološka, i moralno-poučna i didaktička itd., te na koncu metaforizira literaturu, pri čemu piščevo pero dobija onu ulogu koju je u prošlosti imala očeva ili djedova sablja, topuz, puška, top. To u daljem izvodu znači da se ovaj roman, kao i ukupan prosvjetiteljski književni model angažira na izgradnji nove stvarnosti nacije, gdje se njegov pisac pojavljuje u ulozi poete vatesa, a roman u ulozi magistra vitae. Jednostavno govoreći, nakon što je kroz svoju simplifikaciju probavio *nacionalnu prošlost reducirajući je na slavu predaka*, ovaj roman se u recepcijskom činu vraća pred čitaoca kao sami sistem uzora prema kojima on, čitalac ima djelovati u svojoj sadašnjosti.

Druga realizacija simplificiranog modela romana jest *socrealistički roman*, koji na podlozi priče o komunističkoj revoluciji i II svjetskom ratu, tj. NOB-u, vrši ideologijsku polarizaciju svojih likova ostvarujući tzv. crno-bijelu matricu svoje priče. Taj roman neposrednu ratnu prošlost, ili panoramu društvene stvarnosti reducira na mjeru ideologije, koja je njegov transcendentalni označitelj. Njegova mimetička simplifikacija izvedena je iz perspektive komunističke ideologije, pa je kolektivni subjekt iskaža u njemu Klasa/Partija/ Komunizam, kao što je u klasičnom historijskom romanu to bila Nacija/Nacionalna ideologija/Identitet Etnikuma. U njegovu postamentu je ideja revolucije koja teče, pa se socrealistički roman duboko angažira na izgradnji nove, revolucionarne stvarnosti, sa obnavljanjem veza jedinke i kolektiva koje su u našoj književnosti već pukle u prvom modernizmu (impresionizmu, simbolizmu i ekspresionizmu). Ako je za prvu romanesknu realizaciju bila karakteristična utopljenost individue u Naciju, za drugu je karakteristična utopljenost individue u Klasu/Partiju. I ovaj roman nastoji ostvariti ideološki prosvjetiteljski učinak, ali njegov pisac nema ulogu poete vatesa, nego komunističkog ideologa, dok se književni tekst ne javlja u ulozi *magistra vitae*, nego ideološke zbirke propisa koja je maskirana tzv. revolucionarnom etikom.

Treća realizacija simplificiranog mimetičkog modela može se naći u Čosićevom, Araličinom, tj. onom romanu koji se uveliko angažira na *ideološkom prečitavanju povijesti* s ciljem obnove nacionalne ideologije u

rasteru jugoslavenske verzije socijalizma. U njenim okvirima djelomice stvara i Rešad Kadić, pri čemu valja napomenuti da on u znatnoj mjeri obnavlja obrasce klasičnog historijskog romana. Budući da dolazi iza *Bihoraca*, ovu realizaciju romanesknog simplificiranog modela nije potrebno detaljnije opisivati, jer nije ni u kakvoj direktnoj vezi sa ovim Sijarićevim romanom.

Prva ravan dezintegracije opisanog modela romana u *Bihorcima* prisutna je u samom pozicioniranju junaka u odnosu na društvo. Društveni sistem Kraljevine Jugoslavije pojavljuje se u represivnoj ulozi u odnosu na junake romana, pri čemu je on dat u pozadini, samo, dakle, naznačen. Društveni sistem je neka vrsta zlog duha koji iza i iznad romaneskne scene posredno utiče na sudbine romanskih junaka. Sudbina tih junaka presudnije je određena principima koji vladaju u zatvorenoj zajednici bihorskog sela Rašlje, nego nacionalističkom politikom Kraljevine Jugoslavije, koja je svojom propagandom podržavala iseljavanje Bošnjaka u Tursku. Ta *lokalizacija sudbine* kao formativna figura romana potpuno je drugačija od onoga načina na koji se sudbina junaka realizira u romanu simplificiranog modela. Naime, u tom romanu sudbina se pojavljuje kao čista ideologija, nacionalna u prvom, a klasna u drugom tipu njegove realizacije.

No, *lokalizirana sudbina* u *Bihorcima* istodobno je na podlozi prirode kao temeljne šifre egzistencijalnog smisla data kao čista *metafizika*. Ako se junak prva dva tipa realizacije simplificiranog modela romana kretao isključivo kroz povijest i društvo kao temeljne prostore svoje sudbine, junaci *Bihoraca* čine to kroz prirodu, koja presudno određuje (be)smisao njihovih akcija. Otud u *Bihorcima* i dolazi do *pometafizičenja prirode i oprirođenja metafizike*, pri čemu se relacija *smisao-besmisao* ostvaruje kao relacija polna moć-polna nemoć. Stoga je zemlja u takvom kontekstu prirodne patrijarhalne kulture temeljna vrijednost, jer je obilježena najvišim stupnjem roditeljske snage. Zemlja kao sušto ovaploćenje roditeljstva u ovom romanu zauzima ono mjesto koje u simplificiranom modelu imaju ideologije Klase ili Nacije. Tu je sadržana druga ravan dezintegracije simplificiranog mimetičkog modela romana.

Treća ravan dezintegracije tog modela data je u drami rasula kolektiva. Dok je njegov junak stopljen sa kolektivom, bez obzira da li to bila Nacija ili Klasa, junaci Sijarićevog romana žive dramu rasula kolektiva. *Bihorci* su u tom pogledu pravi kulturološki roman, koji, kao neka vrsta hronike mjesta, obrađuje temu sudara dva tipa kulture: patrijarhalne, kolektivno normirane, utemeljene na principu funkcionalne hijerarhizacije i stratifi-

kacijske skale moći, i osobenog tipa iskrivljene građanske kulture u kojem individua kolektivnom pretpostavlja svoj horizont očekivanja, akcija, težnji i ciljeva. Dakle, Sijarićevi junaci žive u nekoj vrsti kulturalnog hijatusa, gdje se rasulo patrijarhalne kulture i s njom usklađenog morala vidi ne samo kao rezultat djelovanja sila spolja nego i sila iznutra.

Junak simplificiranog mimetičkog modela romana nastoji da ideologiju pretoči u društvenu praksu, a na razini obrnute mimeze ideologiju prevodi u transcendentni označitelj budućnosti, Sijarićevi junaci u *Bihorcima* umreženi su u prirodu, te s tim u skladu etici društva pretpostavljaju logiku prirodnih odnosa. Otud Halimača kao centralni lik romana zakon evolucije u prirodi prestrojava na sistem etičke društvene norme, pa, na koncu, raspolaže ljudima na onaj način na koji jača vrsta ili primjerak vrste dominira nad slabijima u prirodi, a Hatka kroz metaforu zemlje doživljava seksualnost: "de, de, uđi zemljo u mene, uđi zemljo kletnice, ima u njedrima i zemlje i stoke, navali se zemljo li teška, zemlja sam i sama, pitoma zemlja – zasijana."

U takvoj umreženosti u prirodu oni i ne mogu imati nikakvu kolektivnu normu, pogotovu ne ideologiju, pa se čvrsta slika monolitnog, ideološki projektiranog društva iz romana simplificiranog mimetičkog modela u *Bihorcima* raspada, a namjesto nje u prvi plan dolazi difuzna i disperzivna slika patrijarhalne zajednice u procesu raspadanja. Naspram čvrste ideološke crno-bijele polarizacije među likovima i dominacije kolektivnog subjekta iskaza karakterističnih za ovaj romaneskni model, u *Bihorcima* dobro i zlo dolaze skupa, oni su dva pola jednog istog, prirodnog poretka vrijednosti. Ta nemogućnost da se postavi granica između dobra i zla jest, zapravo, i osnovni uvjet raspada patrijarhalne zajednice i sa patrijarhalnom hijerarhijom moći usklađene društvene norme. Otud je društvo dato u rasteru etičkog negativa, što je potpuna opozicija ideološkoj projektivnosti društva kao Apsoluta Dobra iz romana simplificiranog mimetičkog modela.

U ovom aspektu svoje priče Sijarić se vratio tzv. prvom južnoslavenkom modernizmu, što se paradigmatički može pronaći u tradiciji pripovjedačke Bosne čija priča tematizira psihološko-etički horizont inididue koja se *kreće po rubovima društva u očiglednoj svađi sa životom*.

Naredna i završna ravan dezintegracije simplificiranog mimetičkog modela izvedena je u *Bihorcima* poetizacijom romanesknog diskursa. Iako, zbog epske detaljizacije u pričama romana, dosadašnja kritika često ova djela određuje kao *epsku evokaciju historije*, čini se da je baš u toj ep-

skoj detaljizaciji skrivena poetizacija narativnog diskursa. Prateći niz prevara koje u bihorskom selu *Rašlje* izvode seoski poglavar Halimača i polno nemoćni imam Hadžija, ogrezao zbog te nemoći u laži, Sijarić razvija u romanu čitav mozaik lirskih situacija unutar priče o raspadu *primarnih veza između individue i kolektiva*. Mozaička struktura romana i princip montaže u njegovoj kompoziciji omogućuju smjenu narativnih i deskriptivnih sekvenci, pri čemu u deskriptivnim dolazi do postupka *oprerođavanja jezika*. Priča o *patrijarhalnom čovjeku i prirodnoj kulturi* ispresijecana je nizom sugestivnih, lirskih, bogatih kolorističkih slika prirode sa vještijim prepletom igre čula i emocija, vizualnim i auditivnim efektima, sinestezijskim učincima u ispreplitanju boje, zvuka, dodira, mirisa, čak okusa, te se ti sinestezijski učinci Sijarićevog jezika nadaju kao osnova njegove poetske strategije u organizaciji romaneskne priče. Toj poetskoj strategiji priključuje se *osobita vrsta kulturološke analize*, pa s punim pravom zaključuje Dejan Đuričković: "Slučaj Čamila Sijarića mogao bi se uporediti s onim što su tih godina moderni svjetski antropolozi, Klod Levi Stros, Margaret Mid npr. svojim naučnim ispitivanjem primitivnih naroda Australije, Novog Zelanda, Južne Amerike, izvršili u oblasti nauke o društvu: Sijarićeva djela, na nacionalnom planu, označila su, otprilike slično otkriće: ona su ponudila viziju jednog egzotičnog, izvornog, iskonski čednog, modernim predstavama života nepomućenog svijeta koji još uvijek siše grudi prirode".⁴

Zato *Bihorci* i jesu roman gotovo ritualnog *detaljističkog pričanja*, poetski sugestivnog tkanja i upečatljive kulturološke analize patrijarhalne zajednice u procesu raspadanja.

Kada se imaju u vidu ovakvi aspekti dezintegracije simplificiranog mimetičkog modela romana, postaje samo od sebe jasnim da spoljni, ideološki kontekst, koji je u ovom tekstu ilustriran Krležinim referatom, i Kardeljivim govorom, ne utiče bitnije na Sijarićevo oblikovanje romana. Krležina teza o jedinstvu umjetnosti i revolucije ovaplotiće se u romanu sa junakom *negativnog društvenog iskustva* kojim se dezintegrira socrealistički roman. Taj junak negativnog iskustva koji još vjeruje u Partiju, Klasu, Ideologiju, razočaran je društvenom praksom, "ljusnuo" je – da parafraziram Sušića, čiji romani *Ja*, *Danilo* i *Danilo u stavu mirno*, vrše upravo dezintegraciju socrealističkog romana – sa vrha kadrovskog partijskog minareta u blatno podnožje i odozdo motri deformitete revolucionar-

⁴ Dejan Đuričković: *Roman 1945 – 1980*, Institut za književnost – Svjetlost, Sarajevo, 1991, str. 147-148.

ne prakse. Humor i ironija kao narativna sredstva u takvom romanu dezintegriraju ideologizaciju naracije karakterističnu za socrealistički roman.

Sijarićevi *Bihorci* ni po čemu ne pripadaju takvom književnom kontekstu. Kada se pažljivije promotri horizont južnoslavenske romaneskne prakse polovine pedesetih, onda Sijarićevi rani romani nipošto nisu vankontekstualni, izdvojenici iz romaneskne prakse. Oni ulaze u roman sa lokalnim hronotopom u svojoj osnovi kakav nalazimo u *Braći i kumirima* N. Simića, Božićevoj romanesknoj trilogiji o Kurlanima, *Mirotvorcima* I. Dončevića i nekim od romana V. Kaleba. Karakteristike tog konteksta najbolje opisuje Cvjetko Milanja: "U onoj mjeri, naime, u kojoj se ideologija kroz politiku konstituira i jača te joj više nije potrebno sluganstvo književnosti, te u onoj mjeri u kojoj se i sama osamostaljuje, u onoj, dakle, mjeri u kojoj je književnost konačno uplovila u svoje granice, ona se oslobađa ideološkog diktuma transcendentalnoga označenog i postaje, doduše, u društvenom smislu marginalnija, ali zato aksiološki dignitetnija i konstestatorska."⁵ Razvijajući dalje ovaj stav Milanja ga potkrepljuje slijedećima karakteristikama hrvatske romaneskne prakse: "Nekoliko nam autora, i neka njihova djela, mogu tako poslužiti za eksplikaciju *interregnuma* i u vremenskom i u modelskom smislu. Od njih je Kaleb možda najilustrativniji. Četrdesetih godina, kada ulazi u književnost, specificira ga ruralna značenjska odrednica. Ona je *derivirana* iz kronotopskog određenja, odnosno *prostora* uronjena u dalmatinski kamenjar, dakle prostora koji tvori *imaginarni* književni prostor, što ga čine kultura (čovjek) i prirodni element, koji ga svojom silinom ugrožava, stoga se i *figure* imaginacije oblikuju u skladu s tim: kao zbroj konvencija ljudskoga ponašanja i iskonskih prirodnih sila. A tako se gradi i priča, odnosno fabula, na aritmiji stanja što ih generiraju konvencije i porivi. Slične nam argumente može ponuditi i Božić (kurlanskom trilogijom), samo što je u Božića više naglasak na kulturi, bez obzira bila ona kršćanske ili karnevalske provincijencije, pa je konzekvencija toga ne toliko u stilu iskazivanja (dijalektalni koine) koliko u narativnoj strategiji koja uspijeva uspostaviti ravnotežu *prirode* i *kulture*, dok je u Kaleba naglasak na *prirodi*, što potvrđuju i kasniji romani. (...) Zbog toga u Božića i procesija i karneval simboliziraju određenu kulturalnu puninu, one su civilizacijski ritualni i semiotički znakovi ili obredni ikonički indeksi, koji predstavljaju *retoriku* životnih praktika, dok je u Kaleba goli kamenjar doduše jednako tako simbol, ali prazne transcendencije i šutnje svemira, i baš stoga što nije *retorika* životnih

⁵ C. Milanja, nav. djelo, str. 43.

praktika, on ne posjeduje ikonične i semiotičke mogućnosti koje se mogu odbaciti, zamijeniti, rearanžirati, nego je neumitni horizont ontičkog statusa čovjeka ponajprije kao generičkog bića, pa stoga neposredno znači opasnost i prijetnju.”⁶

Tek se iz ovakvog konteksta, iz same romaneskne prakse otkriva prava uloga Sijarićevog romana *Bihorci*, ali i *Kuću kućom čine lastavice* u procesu *dezintegracije* simplificiranog mimetičkog modela romana. Tu je i zasnov izborene autonomije umjetnosti, koja će kao svoj završni rezultat dobiti ideologiju estetskog utopizma u modernističkoj dionici na prostoru interliterarne južnoslavenske zajednice. Suzi li se, pak, književnohistorijska optika na bosanskohercegovačku literaturu, onda Sijarić sa *Bihorcima* nastavlja ono što je na planu romana postigao Andrić sa *Travničkom hronikom* i *Na Drini ćuprijom* – autonomiju umjetnosti u odnosu na vladajuću političku ideologiju, koju je *socrelaizam* likvidirao svojim priklanjenjem ideologiji tutorskog uma.

---

⁶ Isto, str. 43-44.